

Edyta Mianowska, Emilia Paprzycka
Zakład Metodologii Badań

METODOLOGIA BADAŃ SPOŁECZNYCH – MIĘDZY TEORIA A PRAKTYKĄ

Wstęp

Artykuł jest formą monografii Zakładu Metodologii Badań. Wychodząc z trojakiemu rozumienia nauki: (1) jako produktu pracy badaczy, (2) jako działalności badawczej, rodzaju procesu badawczego, (3) jako nauczania (w sensie dydaktycznym) skoncentrowano się w nim na przedstawieniu aktywności naukowej – teoretycznej i badawczej oraz dydaktycznej jego pracowników w obszarze metodologii badań społecznych. W dwóch pierwszych rozdziałach opisano czynną znajomość metodologii badań społecznych – umiejętność zaprojektowania badania empirycznego, jego przeprowadzenia, zinterpretowania i uogólniania uzyskanych wyników. Rozdział trzeci ma charakter sprawozdania z pracy dydaktycznej, która w obszarze takiej nauki jaką jest metodologia badań społecznych jest efektem swego rodzaju balansowania między wiedzą teoretyczną i umiejętnościami praktycznymi, między korzystaniem z produktów własnej pracy twórczej i doświadczeń zdobytych podczas realizacji różnych projektów badawczych.

We wprowadzeniu do prezentacji osiągnięć pracowników zakładu metodologii warto podkreślić, że ma on interdyscyplinarny charakter. W czasie kiedy zatrudnionych było w nim najwięcej osób, pracowali tu reprezentanci różnych specjalności i dziedzin nauk: prof. dr hab. Edward Hajduk – socjologia, pedagogika, filozofia; dr hab. Ewa Narkiewicz-Niedbalec – socjologia, polonistyka, animacja kultury; dr hab. Paweł Karpińczyk – dydaktyka, fizyka, dr Elżbieta Papiór – pedagogika, systemy

przetwarzania danych; dr Elżbieta Kołodziejska – pedagogika, systemy przetwarzania danych; dr Krystyna Szostak – ekonomia, systemy przetwarzania danych; dr Edyta Mianowska – pedagogika, informatyka, matematyka; dr Emilia Paprzycka – socjologia, pedagogika; dr Ewa Magier – psychologia, mgr Paweł Napierała – filozofia. Interdyscyplinarność zakładu wzmacnia także to, że jego pracownicy są przedstawicielami zarówno paradygmatu pozytywistycznego, jak i interpretatywnego. Badania realizowane są z zastosowaniem strategii ilościowych i jakościowych.

W stronę teorii

W dorobku naukowym pracowników zakładu metodologii poczesne miejsce zajmują dokonania Profesora Edwarda Hajduka – wieloletniego kierownika zakładu i mentora kilku pokoleń zielonogórskich naukowców. Przede wszystkim należy podkreślić istotny wkład Profesora w rozwój metodologii o charakterze normatywnym – podejmującej próby ustalania zasad jak powinno przebiegać poznanie naukowe, jak postępować aby efektywnie zrealizować cele procesu badawczego. Na szczególną uwagę zasługują rozważania służące uporządkowaniu wiedzy w zakresie problematyki związanej z hipotezami i wskaźnikami. Swoje przemyślenia i postulaty teoretyczne zawarł przede wszystkim w pracy na temat hipotezy w badaniach pedagogicznych (Hajduk, 1988, 1993, 1994, 1996, 2006). Książka, która była wielokrotnie wznawiana (i uzupełniana), traktuje o metodologicznych aspektach uprawiania nauki i jest obszernym wykładem toczącym się wokół pojęcia hipotezy i zagadnień z nią związanych. W rozważaniach dotyczących miejsca hipotezy w naukach społecznych Edward Hajduk prezentuje nowe i porządkujące wiedzę ujęcie hipotezy w trzech perspektywach. Dokonuje opisu hipotezy sytuując ją nie

tylko w procedurze badań, ale także w układzie różnych rodzajów wiedzy oraz w perspektywie wyróżnionego składnika języka nauki zawierającego wiedzę o zależnościach. Przybliża formalne wyróżniki hipotezy i formułuje sześć postulatów, które powinno spełnić zdanie, aby było uznane za hipotezę i proponuje własną jednoznaczną definicję hipotezy. Dokonuje także rozpoznania rodzajów hipotez przyjmując kryteria ontologiczne, merytoryczne i epistemologiczne. Charakteryzuje hipotezy alternatywne i prawidłowości ich stawiania w odniesieniu do trzech nieredukowalnych układów cech służących opisowi świata społecznego. Przyjmując kryterium merytoryczne, wyznaczone przedmiotem badań właściwym poszczególnym dyscyplinom nauki, przedstawia hipotezy należące do twierdzeń tych dyscyplin. Refleksja naukowa dotycząca hipotezy obejmuje wnikliwą analizę jej roli i miejsca w układzie składników języka naturalnego (takich jak: opisywanie, wartościowanie, komunikowanie oraz tworzenie faktów społecznych) oraz dostarcza argumentów wskazujących na znaczenie wiedzy o zależnościach przy tworzeniu dyrektyw praktycznych. Edward Hajduk postuluje wyeliminowanie ocen etycznych i estetycznych z języka nauki. Swoje stanowisko w tej kwestii uzasadnia dyskutując sposoby (metody) rozwiązywania sporów o wartości czy oceny. Prowadzi również rozważania dotyczące składników języka i różnych rodzajów wiedzy, których język jest nośnikiem. Wyjaśnia odmienności kryjące się za zdaniami niosącymi informację o regularnościach empirycznych, relacjach przyczynowo-skutkowych, generalizacjach historycznych i prawach nauk empirycznych. Dopełnieniem teoretycznych rozstrzygnięć postulowanych przez Edwarda Hajduka dotyczących hipotezy jest jego propozycja uporządkowania wiedzy o wskaźnikach. Stawia bowiem tezę, że dobór wskaźników przesądza nie tylko o

dokładności podziału osób, cech lub zjawisk, ale w konsekwencji o sprawdzeniu empirycznym hipotez, o trafności decyzji, o jej przyjęciu albo oddaleniu. Walorem proponowanego przez niego podejścia jest szerokie ujęcie problematyki związanej z hipotezą i osadzenie teoretycznych rozważań w kontekście praktycznym. Jego definicja hipotezy przywoływana jest w najbardziej uznanych i popularnych podręcznikach z zakresu metodologii badań pedagogicznych, metod i technik badań pedagogicznych (Pilch, 1995; Pilch, Bauman, 2001; Łobocki, 1999, 2000).

Oprócz autorskiej koncepcji hipotezy, będącej wkładem w rozwój wiedzy metodologicznej, w dorobku Edwarda Hajduka znajduje się wiele koncepcji teoretycznych odnoszonych do różnych zjawisk społecznych. Zaproponował nową w polskiej literaturze koncepcję ujmowania procesów socjalizacji w odniesieniu do całej biografii, respektując realne osadzenie jednostki w wielu grupach i instytucjach. Dokonał uporządkowania dotychczasowej wiedzy o wzorach przebiegu życia i oceny siły oddziaływania wyznaczników kulturowych, osobowościowych, społecznych i ekonomicznych mających znaczenie w realizacji poszczególnych wzorów. Propozycja ta stanowić może pierwszy krok rozwoju socjologii przebiegu życia w socjologii polskiej. Przedstawia bowiem opis założeń respektowanych przez socjologię przebiegu życia, a także główne założenia metodologiczne badań przebiegu życia oraz reguły jakie powinny być przestrzegane w podejmowanych badaniach z tego zakresu. Szczegółowo charakteryzuje przedmiot badań socjologii przebiegu życia. W skonstruowanej typologii wzorów przebiegu życia pokazuje, że nie ma jednej kategorii społecznej młodzieży, ale są to różne kategorie a podstawą ich wyodrębnienia oprócz cech intelektualnych i emocjonalnych powinny być także cechy społeczne, role społeczne, realizowane wzory przebiegu życia czy

realizowane strategie społecznych partycypacji (Hajduk, 1996, 2001). W wielości podmiotów procesu socjalizacji wyodrębnia kilka układów społecznych generujących i kontrolujących przebieg socjalizacji (układ promocyjny, alternatywny, wspomagający i opozycyjny) i porównuje ich socjalizacyjne funkcje i upowszechniane przez nie style lub wzory przebiegu życia (Hajduk, 1999, 2008).

Wieloletnie studia Edwarda Hajduka nad relacjami jednostek i grup społecznych, znalazły również odzwierciedlenie w rozważaniach wzoru dobrego członka grupy, którego definiuje i wskazuje katalog jego zachowań (Hajduk, 1992, 2005). Koncepcję człowieka dobrego rozwija w kolejnych pracach wzbogacając ją o modele udzielania pomocy oraz typologię instytucji opieki i pomocy opartą na kryterium norm moralnych, które te instytucje powinny realizować lub jakie podstawowe prawa człowieka powinny respektować (Hajduk, Hajduk 2001; Hajduk, Hajduk, 2006, 2008).

Zainteresowania Edwarda Hajduka procesem socjalizacji były również inspiracją dla zespołu naukowego skupionego wokół Profesora do podejmowania prac i analiz naukowych lokujących się wokół tej problematyki. Pracownicy zakładu w swoich poszukiwaniach badawczych wielokrotnie sięgali do zagadnień związanych z socjalizacją, czyniąc przedmiotem poznania naukowego różne jej wymiary i przejawy.

Za ważny wkład w rozwój teorii socjalizacji uznać należy koncepcję socjalizacji poznawczej autorstwa Ewy Narkiewicz-Niedbalec, w której za najistotniejsze dla poznawczego funkcjonowania jednostek przyjmuje umiejętności posługiwania się wiedzą o związkach. Ten rodzaj socjalizacji wyodrębniła z ogółu procesu nabywania wartości i norm społecznych, definiując ją jako

proces kształtowania kompetencji poznawczych - języka, sposobu myślenia, postaw poznawczych oraz wiedzy o związkach między zjawiskami, cechami, stanami rzeczy oraz umiejętności postępowania się nią. Dla tak rozumianej socjalizacji poznawczej zaproponowała model jej uwarunkowań i zależności od cech pochodzących z trzech poziomów układów nieredukowalnych do siebie (cechy osobowościowe, cechy usytuowania w strukturze społecznej, cechy kulturowe). Model ten poddała empirycznemu sprawdzeniu co stanowiło dodatkowy walor dopełniający propozycję teoretyczną (Narkiewicz-Niedbalec, 2006).

Do idei budowania modeli teoretycznych i ich testowania sięgali w swoich projektach również inni pracownicy zakładu metodologii. Model nastawienia uczniów do norm społecznych zaproponowała i zweryfikowała empirycznie Elżbieta Papiór. W jej modelu normy społeczne rozpatrywane były w rozbiciu na trzy podgrupy: normy regulujące zachowania uczniów w szkole, normy regulujące zachowania w domu rodzinnym oraz w miejscach publicznych, a ich uwarunkowań poszukiwano wśród cech społecznych i osobowościowych, pozycji dziecka w rodzinie oraz w nastawieniach do norm obowiązujących w kręgu rówieśniczym (Papiór, 2004). Elżbieta Kołodziejska zbudowała i sprawdziła model wpływu samoprezentacji ucznia na jego sądy o partnerach społecznych. W tej propozycji samoprezentacja jest publicznym wyrazem samowiedzy człowieka a jej składnikami są sądy opisowe, sądy wartościujące, sądy o standardach (Kołodziejska, 2007). Teoretyczny model uwarunkowań przyjmowanych przez młodzież strategii społecznego uczestnictwa został poddany sprawdzeniu przez Edytę Mianowską. Zakładane teoretycznie typy strategii społecznej partycypacji (integracja, asymilacja, indyferencja, separacja) i ich uwarunkowania (zasoby rodziny, zasoby szkolne,

zasoby rówieśnicze, zasoby indywidualne) znalazły potwierdzenie w wynikach badań (Mianowska, 2008).

Zaproponowane w wyżej wymienionych modelach kierunki relacji przyczynowych miały umocowanie w teoriach socjalizacji, wskazywały jednak nowe perspektywy w badaniach tego procesu. Oprócz pogłębienia wiedzy na temat socjalizacji młodzieży te teoretyczne konstrukcje mogą znaleźć zastosowanie w poznawaniu innych obszarów rzeczywistości społecznej lub mogą być testowane dla innych kategorii badanych.

Ważnym wkładem w dorobek zakładu są inspirowane problemami socjalizacji poznawczej teoretyczne poszukiwania mieszczące się w socjologii wiedzy i socjologii edukacji Ewy Narkiewicz-Niedbalec. Dotyczą one znaczenia wiedzy we współczesnych społeczeństwach, kierunków jej rozwoju i warunków powstawania, obejmują również problematykę jej transferu do społeczeństwa i zmian dokonujących się w środowiskach przedstawicieli nauki (wybrane publikacje pracowników ZMB: Narkiewicz-Niedbalec, 2008a, 2008b, 2010a, 2010b, 2010c; Narkiewicz-Niedbalec, Mianowska, 2010).

Inną, ciekawą propozycją wzbogacającą wiedzę o socjalizacji jest typologia socjalizacji ról społecznych związanych z płcią autorstwa Emilii Paprzyckiej. Dowodząc procesualności gender identyfikuje ona typy konstruowania kobiecości i szczegółowo opisuje znaczenie kontekstów socjalizacyjnych dla modyfikowania lub utrwalania płci społeczno-kulturowej. Dostarcza też wiedzy na temat nowej kategorii społecznej jaką są single. Poza opisem stylu życia singla definiuje rolę społeczną kobiety żyjącej w pojedynkę oraz prezentuje mechanizm konstruowania roli singla w ujęciu biograficznym (Paprzycka, 2008).

Mianem nauki zwykło się określać zarówno proces

badawczy, jak i intelektualny produkt naukowych dociekań. Dokonując oglądu dorobku pracowników zakładu metodologii z perspektywy ich wkładu w naukę należy podkreślić, że najintensywniej zajmowali się problematyką procesu socjalizacji. Na przestrzeni wielu lat działalności badawczej sięgano zarówno po zagadnienia, które wcześniej nie zostały dokładnie rozpoznane i opisane, jak i te klasyczne, poznane lepiej, by spojrzeć na nie z nowej perspektywy.

W stronę praktyki

Zaprezentowane powyżej teoretyczne koncepcje autorstwa pracowników zakładu miały swoje umocowanie w rozlicznych badaniach, które realizowane były zarówno w zespołach badawczych – często przy współpracy z badaczami z innych zakładów i instytutów, jak i indywidualnie. Prace badawcze prowadzone w zakładzie koncentrowały się przede wszystkim na problematyce socjalizacji młodzieży (uczniów i studentów) oraz socjalizacji całościowej. Przedmiotem zainteresowania uczyniono różne jej wymiary: socjalizację poznawczą, ekonomiczną, do uczestnictwa w kulturze i życiu społeczno-politycznym, socjalizację przygotowującą do realizacji ról społecznych związanych z płcią.

Początkowo aktywność pracowników zakładu koncentrowała się na badaniach studentów¹. Zagadnienia, które podejmowano dotyczyły przede wszystkim właściwości psychospołecznych młodzieży akademickiej: orientacji prospołecznych i życiowych, struktury grupy dziekańskiej, profesjonalizacji oraz aktywności pozadydaktycznej. Badania te

---

¹ Były one kontynuacją badań zainicjowanych przez zespół pracowników Instytutu Pedagogiki Społecznej, którzy po przeobrażeniach struktury Instytutu Pedagogiki znaleźni się w różnych zakładach. Jednak formalne wydzielenie Zakładu Metodologii Badań Społecznych (pod koniec lat osiemdziesiątych) nie spowodowało ani zaniechania badań, ani też rozpadu zespołu badawczego.

miały usystematyzowany charakter - powtarzano je kilkakrotnie. W analizach koncentrowano się na dynamice przemian grupy diagnozowanej testami socjometrycznymi. Porównywanie wyników z badań prowadzonych w różnych odstępach czasowych dawało możliwość stworzenia szczegółowej charakterystyki studentów i budowania typologii, a systematyczność badań pozwalała na empiryczną weryfikację konstruktów teoretycznych (wybrane publikacje pracowników ZMB: Hajduk, Narkiewicz-Niedbalec, 1991).

Badając proces socjalizacji uczniów szkół podstawowych i średnich skupiono się na problematyce uczestnictwa w kulturze oraz rozpoznaniu celów i aspiracji życiowych zielonogórskiej młodzieży. Zastosowano metodę quasi panelu i realizowano ją techniką ankiety (narzędzie w kolejnych etapach badań było modyfikowane). Ta forma realizacji badań dała między innymi sposobność obserwacji jak zwiększał się poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży na przestrzeni niemal trzech dekad. Możliwe było także uchwycenie i pokazanie zmian w hierarchii celów młodzieży oraz preferowanych form aktywności czasu wolnego mających swoje źródła w przemianach zarówno społecznych jak i technologicznych. W badaniach tych zrealizowano także pomysł rozpoznania standardu cywilizacyjnego i kulturowego rodzin, który nie pozostaje bez wpływu na zróżnicowanie dokonywania wyborów życiowych młodzieży. Ważnym elementem diagnozy był opis znaczenia przynależności do kategorii społecznej, wyeksponowanie osadzenia w społeczności lokalnej oraz wpływu instytucji różnych typów przygotowujących do realizacji wzorów przebiegu życia (wybrane publikacje pracowników ZMB: Hajduk, Idzikowski, 1996; Narkiewicz-Niedbalec, 1997; Hajduk, Narkiewicz-Niedbalec, 1998).

Badania prowadzone najdłużej i jednocześnie penetrujące najbardziej rozległy obszar zarówno w kontekście problemowym jaki i przestrzennym to międzynarodowy projekt badań empirycznych młodzieży. Główną ideą projektu realizowanego razem z partnerami z Freie Universität z Berlina była wielowymiarowa diagnoza procesu socjalizacji w perspektywie porównawczej². Badania przebiegały dwuetapowo – w pierwszym etapie badaniami objęto młodzież ze Słubic i Frankfurtu nad Odrą, w drugim uczniów szkół gimnazjalnych z Zielonej Góry i Berlina.

Celem pierwszego projektu była szeroko zakrojone rozpoznanie procesu socjalizacji młodzieży przebiegającego w nowych warunkach społeczno-gospodarczych kształtowanych pod wpływem przemian ustrojowych w Europie Środkowej i Wschodniej³. Ich specyfikę wyznaczały przeobrażenia zachodzące w Polsce po 1989 roku, a w Niemczech po zjednoczeniu. Obiektem badań była młodzież szkolna z dwóch ostatnich klas szkoły podstawowej i pierwszych dwóch lat szkoły średniej. Koncepcja teoretyczno-metodologiczna zakładała odejście od diagnozowania poszczególnych wartości lub ich hierarchii na rzecz badania orientacji życiowych i tworzenia ich typologii. Podjęto także próbę określenia znaczenia roli różnych podmiotów socjalizacji w kształtowaniu orientacji życiowych badanej młodzieży, które wydają się nie pozostawać bez wpływu na ich życiowe kariery. Dopełnieniem opinii młodzieży były informacje pozyskane od nauczycieli badanych uczniów. Pytania kierowane do nauczycieli koncentrowały się na zagadnieniach przemian w polskiej szkole po 1989 roku, ocenie przygotowania uczniów przez szkołę do życia w gospodarce rynkowej, na opiniach o zakresie kształtowania

---

² Kierownikiem polskiego zespołu był prof. Edward Hajduk, niemieckiego prof. Hans Merkens.

³ Badania realizowano w latach 1992-1995.

umiejętności, wiedzy i postaw uczniów przez instytucje i grupy społeczne. Ustalenia badawcze zostały szczegółowo przedstawione w licznych publikacjach naukowych (wybrane publikacje pracowników ZMB: Hajduk, Narkiewicz-Niedbalec, 1997; Hajduk, 1999; Hajduk, Idzikowski, 2000; Papiór 2004).

Podkreślić należy, że badania te miały wymierne korzyści nie tylko w obszarze poznawczym, ale i metodologicznym. Ich efektem był unikalny w skali kraju szczegółowy opis mechanizmów socjalizacyjnych młodzieży dorastającej w okresie przemian na terenach zachodniej Polski i wschodnich Niemiec. Przeprowadzenie tych badań przyniosło także szereg doświadczeń z obszaru metodologii badań społecznych przede wszystkim z zakresu przygotowywania narzędzia badawczego dostosowanego do nastoletniego respondenta. Pouczające były także prace nad zbudowaniem narzędzia mającego zastosowanie w badaniach międzynarodowych. Z perspektywy metodologicznej, realizacja tych badań miała istotne znaczenie zarówno dla praktyki i teorii prowadzenia badań podłużnych. W związku z tym, że w badaniach zastosowano metodę panelu i quasi panelu realizatorzy mieli sposobność zmierzenia się ze wszystkimi problemami łączącymi się z zastosowaniem tej metody m.in.: wymieralnością próby, brakiem anonimowości badanych, organizacją przebiegu badań. Te i kolejne doświadczenia zespołu badawczego były inspiracją do przygotowania publikacji poświęconych prowadzeniu badań panelowych (Hajduk, 1993; Narkiewicz-Niedbalec i in., 2003; Narkiewicz-Niedbalec, 2011).

Drugi etap polsko-niemieckiego projektu koncentrował się na problematyce socjalizacji młodzieży dużego i średniego miasta⁴. Zamysłem badaczy było skonfrontowanie doświadczeń okresu

---

⁴ Badania realizowano w latach 2001–2003.

dorastania młodzieży polskiej, dla której ten okres przypadł na pierwszą dekadę po przemianach transformacyjnych i młodzieży niemieckiej wychowywanej w warunkach stabilnego kapitalizmu.

W badaniach udział wzięli uczniowie, ich rodzice i nauczyciele. Intencją objęcia tych trzech grup respondentów badaniem było pozyskanie danych pomocnych w oszacowaniu wpływu trzech rodzajów mikrostruktur na proces socjalizacji uczniów i ustaleniu stopnia zgodności owego wpływu. Badając uczniów zamierzano ustalić hierarchię ich wartości, nastawienie do wymagań roli ucznia, wzajemne relacje uczniowie-nauczyciele, wzajemne relacje rodzice-dzieci, relacje wzajemne między uczniami, poczucie podmiotowości uczniów. W konsekwencji takiego rozpoznania planowano oszacować wpływ rodziny, szkoły, rówieśników na proces socjalizacji uczniów oraz zidentyfikować ośrodki ich aktywności przejawianej w czasie wolnym od wykonywania obowiązków dydaktycznych. Celem badania rodziców było uzyskanie wiedzy o położeniu materialnym rodziny, więziach emocjonalnych w rodzinie, stylu wychowania, hierarchii wartości rodziców, aspiracjach życiowych i zawodowych rodziców, których realizatorem mogą być dzieci. Badanie nauczycieli miało na celu rozpoznanie na podstawie dokonywanego przez nich opisu zachowań każdego ucznia w różnych sytuacjach szkolnych, umiejętności radzenia sobie przez każdego ucznia z wymaganiami szkoły, odnoszenia się uczniów do nauczycieli, wzajemnego odnoszenia się uczniów do siebie oraz aspiracji uczniów, szczególnie poznawczych. Biorąc pod uwagę ustalenia badawcze opublikowane w wielu artykułach i pracach zwartych można stwierdzić, że realizacja tych zamierzeń zakończyła się powodzeniem (wybrane publikacje pracowników ZMB: Idzikowski, Mianowska, 2002; Hajduk, Karpińczyk, 2005; Kołodziejska, 2007; Mianowska, 2008).

W drugim etapie współpracy polsko-niemieckiej zapoczątkowała zdobytą wcześniej wiedza na temat strategii prowadzenia i analizowania wyników badań panelowych młodzieży. Kontynuowanie i doskonalenie metod komputerowego wsparcia przy opracowywaniu danych i przedstawianiu wyników badań rozwijało warsztat badawczy pracowników zakładu. Stosowanie analizy czynnikowej, analizy wariancji, analizy skupień przekładało się na podniesienie jakości prezentowanych wyników badań i ich nowoczesne ujęcie.

Z perspektywy doskonalenia warsztatu metodologicznego i penetracji nowych obszarów życia społecznego oraz podejmowania nowych problemów badawczych istotne znaczenie miały też systematycznie organizowane polsko-niemieckie seminaria naukowe⁵. Dyskutowana problematyka obejmowała zarówno zagadnienia merytoryczne projektu jak i kwestie dotyczące konstrukcji narzędzi badawczych i strategii statystycznego opracowania zebranych danych.

Innym ważnym obszarem zainteresowań naukowych pracowników zakładu metodologii była socjalizacja kognitywna, którą wyodrębnia się z ogółu procesu socjalizacji (nabywania wartości i norm społecznych). Zmiany w umiejętności wnioskowania dedukcyjnego i wyjaśniania, kompetencje intelektualne oraz umiejętności rozpoznawania deskryptywnych i normatywnych składników języka przez studentów były przedmiotem wieloletnich obserwacji. Pomiarów dokonywano z

---

⁵ Kolejne spotkania były podporządkowane następującym tematom: Postawy młodzieży szkolnej terenów przygranicznych w okresie transformacji ustrojowej (1993, 1994); Młodzież w okresie transformacji ustrojowej (1993); Społeczne kontakty młodzieży w mieście przygranicznym (1995); Centrum i peryferie - odzwierciedlenie w poglądach i dążeniach młodzieży polskiej i niemieckiej (1996); Orientacje i aspiracje młodzieży szkolnej lat dziewięćdziesiątych (1997); Współczesna młodzież. Perspektywy i zagrożenia (1998); Badania podłużne w naukach społecznych (2001); „Ergebnisse der Jugendforschung – deutsch-polnische Vergleiche (2003).

wykorzystaniem autorskich testów. Zagadnienia te analizowane były zarówno w ujęciu pedagogicznym i socjologicznym (wybrane publikacje pracowników ZMB: Hajduk, Hajduk, 1998; Hajduk, 2003; Narkiewicz-Niedbalec 2003a, 2003b), jak i psychologicznym (Magier, 2000, 2003). Badania osadzone w koncepcjach pedagogicznych i socjologicznych pozwoliły ustalić związek efektów socjalizacji poznawczej z takimi czynnikami jak: możliwości intelektualne studentów (poziom inteligencji, uzdolnienia i preferencje poznawcze), zróżnicowany trening edukacyjny, pochodzenie z różnych środowisk rodzinnych (kategorie społeczno-zawodowe, do których przynależą rodzice, poziom wykształcenia rodziców, kod językowy, jakim posługują się studenci) oraz wzrastanie w określonym typie społeczeństwa (studenci polscy versus studenci niemieccy) (Narkiewicz-Niedbalec, 2006). Z kolei celem eksperymentu psychologicznego była próba odpowiedzi na pytanie czy skuteczność wykonywania zadań klasyfikacyjnych na materiale o charakterze abstrakcyjnym zależy od utajonego czy jawnego sposobu nabywania wiedzy oraz od subiektywnego przekonania o poprawności wykonania zadania.

Eksplorując problematykę socjalizacji pracownicy stosowali także jakościowe strategie badań stwarzające możliwość analizy tego procesu w przebiegu całego życia. Z tego typu prowadzenia badań korzystano w ramach studiów nad kobietami analizując m.in. proces socjalizacji ról społecznych związanych z płcią i zjawisko ambiwalencji w socjalizacji kobiet (Paprzycka 2009, 2010). Realizacja prac badawczych w modelu jakościowym dała także możliwość opisu stylu życia singielek oraz scharakteryzowania sposobów realizacji i konstruowania roli singla (Paprzycka 2008). Obecnie w tym modelu prowadzone są badania nad mężczyznami.

Analizując główne wątki podejmowane w teoretycznych i

empirycznych pracach pracowników zakładu metodologii można zauważyć, że na przestrzeni lat kierunki i cele badań ewoluowały. Mimo, iż w ostatnich latach można odnotować mniejsze zainteresowanie badaniem samego procesu socjalizacji, to w dalszym ciągu w centrum uwagi znajduje się młodzież i jej społeczne środowiska. Powstające w ostatnich latach prace dotyczą przede wszystkim zagadnień związanych z procesem edukacji w szkole wyższej. Przedmiotem analiz są zarówno przemiany dokonujące się w polskim systemie edukacji wyższej jak i czynniki wyznaczające jakość kształcenia studentów. Z tej perspektywy poznaniu naukowemu poddawane są losy zawodowe absolwentów wyższych uczelni, co pozwala badaczom skonfrontować oczekiwania studentów wobec studiów i studiowania z ich doświadczeniami w roli studenta jak i osób rozpoczynających karierę zawodową.

W dalszym ciągu prowadzone są badania nad socjalizacją poznawczą, w które wpisują się analizy wiedzy i umiejętności studentów. Są one (w pewnym sensie) przedłużeniem wcześniejszych badań, jednak modyfikacji podlega zarówno narzędzie jak i zakres diagnozowanych umiejętności. Powrócono również do badań uczestnictwa w kulturze. Ich celem jest diagnoza aktywności kulturalnej studentów uniwersytetu, ale także opis przeobrażeń, które dokonały się w tej sferze.

Dydaktyka – między teorią a praktyką

Zakład specjalizuje się w dydaktyce w zakresie metodologii badań, w szczególności w zakresie metodologii badań pedagogicznych⁶

---

⁶ Zajęcia te były realizowane przez: prof. dr. hab. Edwarda Hajduka, dr. hab. Ewę Narkiewicz-Niedbalec, dr Ewę Magier, dr Emilię Paprzycką, mgr. Pawła Napierałę.

oraz metod i technik badań społecznych⁷ także statystyki⁸ i komputerowego opracowywania wyników badań społecznych⁹. Treści realizowanych zajęć, zakres problemowy, dobór metod pracy ze studentami pozostają w ścisłym związku z kompetencjami prowadzących z zakresu metodologii badań społecznych rozwijanymi w trakcie wieloletniej praktyki badawczej. Oprócz odwoływania się do własnych doświadczeń pracownicy podnoszą swoje kwalifikacje biorąc udział w rozmaitych warsztatach, kursach i studiach podyplomowych (studia podyplomowe ze statystyki i gender studies, warsztaty analizy danych ilościowych, warsztaty z metodologii badań jakościowych). Ważnym elementem w edukacji metodologii jest dostosowywanie programów do aktualnej wiedzy i praktyki badawczej w Polsce i na świecie.

Zajęcia z metodologii badań oraz metod i technik badań społecznych pracownicy zakładu prowadzili na wszystkich specjalnościach kierunku pedagogika. W początkowym okresie działalności dydaktycznej zakładu programy zajęć konstruowane były wokół zagadnień metodologii ogólnej i metodologii szczegółowych. Edukacja w tym obszarze miała na celu przede wszystkim przekazanie wiedzy na temat miejsca metodologii w nauce, jej przedmiotu, celu i zadań oraz pojęcia i funkcji nauki. Na zajęciach studenci zapoznawali się także z cechami szczególnymi nauk społecznych, charakterystyką przedmiotów badań społecznych, typami badań społecznych. Omawiane były rodzaje związków między zjawiskami w rzeczywistości społecznej, typy wyjaśniania w naukach społecznych. Wiedza z zakresu nazw i pojęć

---

⁷ Zajęcia te były realizowane przez: dr. hab. Ewę Narkiewicz-Niedbalec i dr Emilię Paprzycką

⁸ Zajęcia te były realizowane przez: dr. hab. Pawła Karpińczyka, dr. hab. Ewę Narkiewicz-Niedbalec, dr. Elżbietę Papiór, dr. Ewę Magier.

⁹ Zajęcia te były realizowane przez: dr. Elżbietę Papiór, dr. Krystynę Szostak, dr. inż. Edytę Mianowską, dr. Elżbietę Kołodziejską.

w naukach społecznych oraz ich definiowania stanowiła stały element programu nauczania metodologii badań. Dydaktyka ukierunkowana była na teoretyczne przygotowanie studentów do realizacji projektów badawczych – poznanie kryteriów poprawności formułowania problemów badawczych, hipotez zmiennych i wskaźników. W odpowiedzi na coraz większą popularność badań jakościowych program zajęć został poszerzony o zagadnienia z metodologii tych badań. Wprowadzone treści obejmowały charakterystykę strategii jakościowych w badaniach społecznych i ich głównych założeń, omówienie teoretycznych podstaw jakościowej strategii badań: fenomenologii, hermeneutyki, interakcjonizmu symbolicznego. Studenci poznawali także procedury prowadzenia badań jakościowych, rodzaje tych badań oraz metody zbierania materiałów w badaniach jakościowych i sposoby ich analizy.

Współpraca i wymiana doświadczeń w zakresie dydaktyki metodologii oraz badań efektywności kształcenia studentów prowadzonych przez pracowników zakładu zaowocowała wprowadzeniem zmian w treściach i formach kształcenia. Zajęcia w większym stopniu ukierunkowano na nabywanie przez studentów umiejętności praktycznych z zakresu projektowania badań. Celem nauczania stało się wyposażenie studentów w kompetencje umożliwiające samodzielne przygotowanie projektu badawczego wymagającego wykorzystywania wiedzy metodologicznej. Uzupełnieniem dydaktyki w tym obszarze były zajęcia z przedmiotu metody i techniki badań społecznych podporządkowane nie tylko poznaniu przez studentów sposobów realizacji badań, ale także ćwiczeniu umiejętności samodzielnego przygotowania narzędzi i ich wykorzystania w praktyce. Taka forma zajęć okazała się nie tylko wpływać na doskonalenie umiejętności

studentów, ale także zwiększać ich sympatię do przedmiotu. Możliwość obserwowania przez studentów przekładania się ich wiedzy teoretycznej na umiejętności praktyczne była przez nich szczególnie ceniona. Kolejnym krokiem mającym na celu zwiększenie efektywności nauczania metodologii badań było wdrożenie pomysłu skorelowania kształcenia w zakresie metodologii i statystyki w kolejnych etapach nauki. Optymalnym rozwiązaniem okazało się prowadzenie zajęć z metodologii na czwartym roku studiów w semestrze zimowym (kiedy studenci rozpoczynają pisanie prac promocyjnych), a w kolejnym semestrze rozpoczęcie zajęć z metod i technik badań społecznych (kiedy studenci konstruują narzędzia do badań własnych). Z kolei zajęcia ze statystyki i komputerowego opracowania danych prowadzone na piątym roku dobrze wpisywały się w strategię przygotowywania prac magisterskich – analizę wyników badań i obliczenia statystyczne. Jednak ze względu na przyjęcie reguł Procesu Bolońskiego i wprowadzenie studiów dwustopniowych ten tryb edukacji przeszedł do historii. Obecnie umiejscowienie w planach studiów i zakres treściowy przedmiotów wyznaczają standardy kształcenia wynikające z założeń tego systemu, które wymusiły zmianę cyklu kształcenia z tych przedmiotów.

Zajęcia ze statystyki: pomiar w naukach społecznych i metody statystyczne w badaniach pedagogicznych podporządkowane były przygotowaniu studentów do właściwego odbioru tekstów naukowych będących relacją z badań ilościowych oraz wdrożeniu studentów do prowadzenia samodzielnych analiz statystycznych i ich interpretacji. Treści kształcenia obejmowały podstawowe zagadnienia z zakresu statystyki. Na zajęciach omawiano m.in.: miejsce metod statystycznych w procedurze badawczej, rolę i zadania statystyki, jej możliwości i ograniczenia.

Wprowadzone były także ważniejsze pojęcia statystyczne. Nacisk kładziono przede wszystkim na edukację z zakresu statystyki opisowej, możliwości graficznej prezentacji danych, miar położenia i rozproszenia oraz współzmienności. Proponowane treści obejmowały również tematy przybliżające rozkład normalny zmiennych losowych. Dużą wagę w nauczaniu tego przedmiotu poświęcano procedurze testowania hipotez i stosowaniu testów statystycznych.

Osobny rozdział w działalności dydaktycznej zakładu stanowi kształcenie informatyczne studentów pedagogiki¹⁰. Głównym jego celem było wdrożenie studentów do swobodnego korzystania z technologii informacyjnych w pracy pedagoga. Zostali nim objęci studenci animacji kultury i pedagogiki pracy socjalnej, a w późniejszym okresie również resocjalizacji. Zajęcia obejmowały początkowo naukę podstaw obsługi komputera, a w latach kolejnych, kiedy podstawowe umiejętności pracy z komputerem stawały się elementem kształcenia uczniów w szkołach, punkt ciężkości przesunięty został na techniki i narzędzia wspomagające organizację warsztatu pracy: wyszukiwanie, przechowywanie i scalanie danych pochodzących z różnych źródeł. Część zajęć poświęcona była zawsze na przygotowanie studentów do sprawnego korzystania z zawansowanych narzędzi edytora tekstów przy pisaniu prac promocyjnych.

Oprócz przygotowania studentów do korzystania z technologii informatycznych w pracy pedagoga prowadzone są zajęcia, których celem jest kształcenie umiejętności posługiwania się aplikacjami statystycznymi. Idea prowadzenia takich zajęć pojawiła

---

¹⁰ W tym miejscu warto odnotować, że pierwsza pracownia informatyczna przeznaczona dla studentów wydziału pedagogicznego powstała właśnie z inicjatywy pracowników zakładu metodologii. Od roku 1998 w ramach Zakładu Metodologii Badań funkcjonują dwie pracownie komputerowe.

się kilkanaście lat temu jako wynik doświadczeń pracowników związanych z ich aktywnością badawczą. Wspomnieć należy, że większość badań w zakładzie prowadzono metodą sondażu diagnostycznego realizowanego techniką ankiety. Kwestionariusze ankiety na ogół były wielostronicowe i zawierały szereg pytań z rozbudowanymi kafeteriami. W konsekwencji badacze musieli zmierzyć się z problemem analiz bardzo wielu zmiennych. Już na początku lat 90-tych pracownicy zakładu w miarę możliwości korzystali ze wsparcia komputerowego w przetwarzaniu danych. Rozpoczynający się wtedy proces powszechnej informatyzacji był istotnym czynnikiem wspierający te próby. Również współpraca z niemieckimi partnerami była sytuacją sprzyjającą realizacji idei wprowadzania nowoczesnych metod opracowywania danych do praktyki badawczej. Niemieccy partnerzy mieli bowiem już w tym czasie bogatsze doświadczenia w zakresie komputerowego wspomaganie analiz statystycznych. Rozpoczęto starania o nabycie odpowiedniego oprogramowania do użytku pracowników Instytutu, a w dalszej kolejności o włączenie tematyki komputerowego opracowywania danych w zakres kształcenia studentów. Początkowo przedmiot statystyczna analiza danych pojawił się w programie kształcenia socjologów, później zaś kształceniem w tym zakresie zostali objęci studenci animacji kultury, pedagogiki pracy socjalnej i resocjalizacji. Od 2009 zajęcia z komputerowego opracowania danych prowadzone są na wszystkich specjalnościach kierunku pedagogika.

W ramach laboratoriów realizowane są zagadnienia obejmujące podstawowe procedury przygotowania danych do analiz statystycznych, począwszy od sposobu wprowadzenia informacji pochodzących od respondenta do komputera, po etykietowanie i zasady postępowania z brakami danych. Studenci

zapoznają się ze strategiami rekodowania zmiennych i filtrowania obserwacji, uczą się wykonywania podstawowych analiz opisu statystycznego, analiz odpowiedzi na pytania wielokrotnego wyboru oraz interpretacji otrzymanych wyników. Zapoznają się z zasadami budowania tabel krzyżowych i indeksów. Zakres proponowanych treści obejmuje również stosowanie testów statystycznych i ustalanie zależności między zmiennymi. Możliwość praktycznego sprawdzenia nabywanych umiejętności daje konieczność przeprowadzenia obliczeń i skomentowania wyników w ramach projektu badawczego realizowanego w trakcie zajęć. Jest to dobry wstęp do samodzielnego prowadzenia analiz statystycznych niezbędnych do wykonania przy pisaniu pracy promocyjnej.

Nauczanie opracowywania wyników badań wspomaganego komputerowo cały czas opiera się na programie SPSS. Zapoczątkowana w roku 1995 zakupem pierwszego programu współpraca z SPPS Polska cały czas się rozwija. Najpierw (w 2007 roku) Katedra Zdrowia Publicznego (w strukturach której obecnie znajduje się Zakład Metodologii Badań), a potem (w 2009 roku) cały Wydział Pedagogiki, Socjologii u Nauk o Zdrowiu przystąpił do dedykowanego uczelniom wyższym programu współpracy „Ariadna”, w ramach, którego każdy pracownik i student ma prawo do nieodpłatnego korzystania z programu¹¹.

Zakończenie

Na przestrzeni ponad dwóch dekad istnienia Zakładu Metodologii Badań Społecznych powstało wiele prac teoretycznych i empirycznych dokumentujących działalność badawczą i naukową pracowników jego pracowników. Wizytówką zakładu są przede

---

¹¹ Opiekunem licencji jest dr Edyta Mianowska.

wszystkim dokonania Profesora Edwarda Hajduka ulokowane w obszarze teoretycznych problemów metodologii badań społecznych oraz jego propozycja ujmowania procesów socjalizacji w perspektywie całościowej uwzględniająca całe spektrum czynników odpowiedzialnych za ten proces, a związanych ze społecznym i instytucjonalnym usytuowaniem jednostki w społeczeństwie. Z kolei sukcesem w obszarze praktyki badawczej jest promocja badań panelowych. Dzięki realizacji takich badań (w ramach projektów indywidualnych i zespołowych, również w kooperacji z badaczami spoza zakładu) powstały nie tylko interesujące poznawczo prace pokazujące przeobrażenia badanych zjawisk, ale także dokumentujące metodologiczne problemy badań panelowych. Wielość i różnorodność badań powtarzalnych prowadzonych w środowisku naukowym zielonogórskich badaczy przyczyniła się do postrzegania Zielonej Góry jako znaczącego ośrodka prowadzenia i rozwijania badań panelowych. Z przeglądu dokonań pracowników zakładu można wnosić o istotnym wkładzie ich aktywności badawczej w wykreowanie tego obrazu. Wielokrotne pomiary wykorzystano między innymi do poznania przebiegu procesu socjalizacji w trzech najważniejszych okresach życia związanych z etapami kształcenia w szkole podstawowej, średniej i wyższej. Prowadzone badania panelowe pozwoliły scharakteryzować przebieg i uwarunkowania socjalizacji młodzieży małego miasta przygranicznego, dynamikę przemian socjalizacji i profesjonalizacji studentów wyższej uczelni pedagogicznej. Dzięki zastosowaniu badań powtórzonych możliwe było zaobserwowanie na przestrzeni kilku lat zmian w obrębie orientacji życiowych, aksjologicznych i prospołecznych młodzieży na tle przemian społecznych i ekonomicznych zachodzących w Polsce. Dodatkowym walorem wielu analiz było pokazanie postaw czy zjawisk

społecznych w perspektywie porównawczej. Było to możliwe dzięki współpracy z niemieckimi naukowcami z FU w Berlinie, którzy równolegle z polskim zespołem prowadzili badania procesu socjalizacji młodzieży niemieckiej.

Warto też podkreślić, że pracownicy zakładu uczestniczyli w przedsięwzięciach naukowych realizowanych przez inne zespoły badawcze. Zapraszani byli między innymi do prac przy projektach, których celem były szeroko zakrojone badania rynku pracy lubuskiego trójmiasta, badanie poczucia bezpieczeństwa w Zielonej Górze, czy diagnoza postaw młodzieży szkolnej wobec demokracji.

Bibliografia

- Hajduk B., Hajduk E. (2006), O rodzajach pomocy. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Hajduk B., Hajduk E. (2008), O pomocy skutecznej i nieskutecznej. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Hajduk E. (1988, 1993, 1994, 1996), Hipoteza w badaniach pedagogicznych. Poradnik dla studentów, Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego.
- Hajduk E. (1992), Człowiek dobry (rejestr niekompletny). Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Hajduk E. (red.) (1993), Metoda panelu. Różne aplikacje. Zielona Góra, Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Hajduk E. (1996), Wzory przebiegu życia. Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Hajduk E. (1999), Układy społeczne i ich funkcje socjalizacyjne. Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Hajduk E. (red.) (1999), Änderung der Lebensorientierungen der

- Jugend und ihre Bedingungen. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Hajduk E. (2001), Kulturowe wyznaczniki przebiegu życia. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Hajduk E. (2003), Umiejętność wnioskowania dedukcyjnego i wyjaśniania (socjalizacja kognitywna studentów) [w:] E. Narkiewicz-Niedbalec, E. Hajduk, B. Idzikowski (red.), Człowiek i społeczeństwo w perspektywie zmiany społecznej. Polskie i niemieckie badania podłużne. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, s. 107-138.
- Hajduk E. (2005), Człowiek dobry. Kraków, Oficyna Wydawnicza "Impuls".
- Hajduk E. (2006), Hipoteza w badaniach społecznych, Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Hajduk E. (2008) Układy społeczne – przestrzenie procesu socjalizacji. Żary, Wydawnictwo Monogram.
- Hajduk E., Hajduk B. (1998), Deskryptywne i normatywne składniki języka - wskazania studentów [w:] Z. Wołk (red.), Humanizm, prakseologia, pedagogika. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 139-143.
- Hajduk E., Hajduk B. (2001), Pomoc i opieka - różne postacie. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Hajduk E., Idzikowski B. (red.) (1996), Rocznik Lubuski, T. 22, cz. 2 „Młodzież w okresie zmian organizacji społeczeństwa”, Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Hajduk E., Idzikowski B. (red.) (2000), Die Jugend von Heute. Aussichten und Bedrohungen. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Hajduk E., Karpińczyk P. (red.) (2005), Społeczne uczestnictwo

- młodzieży średniego miasta. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Hajduk E., Narkiewicz-Niedbalec E. (red.) (1991), Kandydaci, studenci, absolwenci. Analiza socjologiczna. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Hajduk E., Narkiewicz-Niedbalec E. (red.) (1997), Beständigkeit und Wandel der soziale Lage polnischer und deutscher Jugendlichen. Zielona Góra, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Hajduk E., Narkiewicz-Niedbalec E. (red.) (1998), Rocznik Lubuski, T. 24, cz. 2, „Zielona Góra - instytucje kultury i ich społeczne kręgi”, Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Idzikowski B., Mianowska E. (red.) (2002) Rocznik Lubuski, T. 28, cz. 2 „Młodzież gimnazjalna miasta średniego wobec nowego ładu”, Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
- Kołodziejaska E. (2007), Jacy jesteśmy? Gimnazjaliści o sobie, rodzicach i nauczycielach. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Łobocki M. (1999), Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Łobocki M. (2000), Metody i techniki badań pedagogicznych. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Magier E. (2000), Wiedza milcząca - stanowiska teoretyczne i empiryczne [w:] „Terazniejszość, Człowiek, Edukacja”, nr 4, s. 37-57.
- Magier E. (2003), Utajone procesy poznawcze. Podejście eksperymentalne. [w:] „Terazniejszość, Człowiek, Edukacja”, nr 3, s.79-92.
- Mianowska E. (2008), Strategie społecznego uczestnictwa młodzieży. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Narkiewicz-Niedbalec E. (1997), Uczestnictwo w kulturze i aspiracje życiowe młodzieży szkolnej. Zielona Góra, Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2003a), Zmiany w umiejętności wnioskowania i wyjaśniania studentów [w:] E. Narkiewicz-Niedbalec, E. Hajduk, B. Idzikowski (red.), Człowiek i społeczeństwo w perspektywie zmiany społecznej. Polskie i niemieckie badania podłużne. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, s.138-155.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2003b), Wiedza naukowa studentów i jej zastosowanie przy formułowaniu dyrektyw praktycznych [w:] „Teraźniejszość. Człowiek. Edukacja”, nr 3, s. 59-78.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2006), Socjalizacja poznawcza uczącej się młodzieży. Studium z zakresu socjologii wiedzy i edukacji. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2008a), Wizje, interesy, prognozy. Polskie dyskusje o reformowaniu szkolnictwa wyższego [w:] M. Chałubińskiego, (współpraca) J. Chmielewska-Gnojewska (red.), Transformacje systemowe w Polsce i w krajach postkomunistycznych. Studia i rozprawy (II). Pułtusk, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, s. 325-339.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2008b), Podstawowe funkcje współczesnych szkół wyższych [w:] B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbalec, M. Zielińska, E. Papiór (red.), Młodzież polska w nowym łańdźie społecznym. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, s. 361-376.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2010a), Dwa rodzaje kultury uznawania przekonań Wojciecha Sitka jako narzędzie w analizie

- dyskursu publicznego. Próba aplikacji do dyskusji o GMO [w:] Z. Kurcz, I. Taranowicz (red.), Okolice socjologicznej tożsamości, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 135-143.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2010b), Rozumienie wiedzy w okresie kształtowania się współczesnego społeczeństwa wiedzy [w:] P. Bytniewski, M. Chałubiński (red.), Teoretyczne podstawy socjologii wiedzy. T. 2, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 204-214.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (2010c), Zmiany w szkolnictwie wyższym w Polsce po 1989 roku [w:] J. Frątczak-Müller, A. Mielczarek-Żejmo, L. Szczegóła (red.), Rocznik Lubuski, T. 36, cz. 2 „Druga dekada wolności. Socjologiczne konsekwencje i zagadki transformacji”, Zielona Góra, Lubuskie towarzystwo Naukowe , s. 225-241.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (red.) (2011), Metoda panelu. Różne zastosowania. Zielona Góra. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego (*w druku*).
- Narkiewicz-Niedbalec E., Hajduk E., Idzikowski B. (red.) (2003), Człowiek i społeczeństwo w perspektywie zmiany społecznej. Polskie i niemieckie badania podłużne. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Narkiewicz-Niedbalec E., Mianowska E. (2010), Intelktualiści, eksperci i profesjonaliści w okresie budowania społeczeństwa wiedzy. Przemiany ról społecznych absolwentów uczelni [w:] J. Mucha (red.), Nie tylko Internet : nowe media, przyroda i „technologie społeczne” a praktyki kulturowe, Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”, s. 369-379.
- Papiór E. (2004), Akceptacja norm społecznych. Badania podłużne

młodzieży słubickiej. Zielona Góra, Uniwersytet
Zielonogórski.

Paprzycka E. (2008), *Kobiety żyjące w pojedynkę. Między wyborem a przymusem*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

Paprzycka E. (2009), „Kobiecość” współczesnych kobiet żyjących w pojedynkę [w:] E. Malinowska (red.), *Polskie społeczeństwo patriarchalne w procesie zmian*. Łódź, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica, nr 34, s. 155-181.

Paprzycka E. (201), *Ambiwalencja – analiza socjalizacji kobiet w perspektywie gender* [w:] E. Malinowska (red.) *Przegląd socjologiczny*, nr 59, z. 3.

Pilch T. (1995), *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

Pilch T., Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.